

OBSERVAȚII PRIVITOR LA ANALIZA ANTROPOLOGICA A OSEMINTELOR INCINERATE DIN MORMINTELE HALLSTATTIENE DE LA FERIGILE

Cercetător ALEXANDRU VULPE
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE BUCUREȘTI

Măsurătorile antropologice au îmbogățit de nenumărate ori concluziile de ordin istoric ale cercetărilor arheologice în domeniul necropolelor de inhumație. Nici nu mai este recomandabil astăzi să se publice studii definitive asupra cimitirelor de inhumație fără a aștepta rezultatele investigației antropologice. Cu totul altfel se prezintă situația în ce privește cimitirele de incinerație. Resturile cremate, deformate de foc în măsura intensității și duratei acestuia, nu prezintă valori atât de sigure care să permită identificarea cu ușurință a caracteristicilor antropologice (vîrstă, sex, înălțime, rasă, număr de indivizi etc.). Diferite cercetări efectuate de către medicina legală a dus la unele rezultate satisfăcătoare pentru determinarea acestor caracteristici. Așa că, în ultimul timp apar mereu încercări de determinare a oaselor din necropolele de incinerație. La noi în țară, datorită poate unei coordonări nesatisfăcătoare a cercetării arheologice cu metode ale unor alte științe, și acest experiment a fost doar foarte rar utilizat. De fapt singurele încercări în acest sens îi aparțin Dr. D. Nicolaescu-Plopșor. Între acestea trebuie menționat în primul rînd valorificarea antropologică a cimitirului de incinerație de la Cîrna (epoca bronzului)¹. Condiții obiective nu au permis analizarea resturilor cremate de la Ferigile în timpul studiului arheologic definitiv a rezultatelor săpăturilor din acest cimitir. Și este fără îndoială regretabil. Trebuie totuși subliniat că cercetările antropologice în necropolele de incinerație pot furniza date importante privind caracterele demografice, structura socială precum și o mulțime de detalii de ritual; ele nu pot însă modifica în nici un caz datele și concluziile studiului arheologic (cum ar fi cunoașterea culturii materiale și periodizarea ei, date de rit și ritual de pe urma tipologiei mormintelor, precum și interpretările de ordin istoric ale acestor date). Rîndurile ce urmează vor reprezenta deci punctul meu de vedere față de cercetările antropologice asupra oaselor arse de la Ferigile. Ele tre-

¹ Apendice la lucrarea lui V. Dumitrescu, *Necropola de incinerație din epoca bronzului de la Cîrna*, București, 1961, p. 365 și urm.; vezi și recenzia lui R. H a c h m a n n în *Germania*, 1968,

buie considerate ca o completare la monografia publicată în urmă cu câțiva ani și nu afectează cu nimic cele scrise atunci.

Principala surpriză iscată de rezultatele analizei antropologice a fost vârsta foarte mică a mării majorități a defuncțiilor din necropola de la Ferigile. După D. Nicolăescu-Plopșor și W. Wolski este vorba de o necropolă de copii și adolescenți, elementele mature fiind foarte rare. Această extrem de importantă afirmație aduce o contribuție esențială la cunoașterea ritului de înmormântare al populațiilor nord-tracice din hallstattul târziu. De aceea, prudența în acceptarea acestor date se impune de bună seamă. Totuși la o examinare atentă a faptelor consider că posibilitatea unei erori generale este improbabilă. Se știe că aprecierea vârstei la oasele de copii este sensibil mai ușoară și mai precisă, pe intervale mai mici, decât la oasele incinerate ale adulților și maturilor, unde intervalele de vârstă sînt mai largi. Pe de altă parte dacă putem accepta eventual confuzii între infans I și II sau între sugaci și infans I, etc., este greu să credem că elementele adulte au fost confundate cu elemente infantile în general. Din toate determinările de ordin antropologic asupra oaselor arse tocmai stabilirea vârstei este, după părerea multor specialiști, cea mai sigură². Totuși trebuie ținut seama și de posibilitatea ca aciditatea solului să fi atacat, în cei circa 2500 de ani, materialul osos³. În acest sens trebuie relevat că cele câteva morminte de subadulți și adulți de la Ferigile provin în exclusivitate din morminte cu oasele depuse în urne. În același timp marea majoritate a mormintelor au oasele depuse pe solul antic sau în urne complet sparte, fiind, prin acesta, expuse în mod direct acțiunii erozive a pămîntului.

Cîntărind aceste argumente pro și contra nu putem exclude o anumită reținere înainte de a începe să comentăm cu ipoteze concluziile analizei antropologice. Cu această rezervă, pe care orice om de știință are datoria să o păstreze în fața experimentării unei metode relativ noi de cercetare, vom discuta rezultatele analizei antropologice asupra materialului incinerat de la Ferigile, îmbrățișînd alternativa că reflectă o situație neeronată.

Prima concluzie ar fi că necropola de la Ferigile a fost folosită numai de copii. Este curios că, deși cunoaștem morminte de copii înzestrate cu întreg inventarul de arme și podoabe ale unui om adult, nu știu să se fi descoperit, pentru hallstattul târziu, în lumea înconjurătoare asemenea necropole cu un caracter aproape exclusiv. Mă refer desigur la necropole de înhumare unde determinarea vârstei nu poate fi pusă la îndoială. Să fie deci un obicei

² U. Schaefer, în *Bericht über den V. Internationalen Kongress für Vor- und Frühgeschichte, Hamburg 1958*, Berlin 1961, p. 717 și urm.; Ch. Müller, în *PZ*, 42, 1964, p. 1 și urm.

³ C. Wells, în *Antiquity* 34, 1960, p. 29 și urm., este mult mai reținut în interpretarea resturilor incinerate, arătînd influența acidității solului asupra epifizelor. La p. 30 autorul spune că a fost de multe ori imposibil a decide dacă o bucată de os era un humerus de adult sau un femur de copil. (Este de reținut că multe din mormintele de la Ferigile au fost determinate de antropologi pe baza fragmentelor de femur). Determinarea vârstei la resturile incinerate din necropola timpuriu-saxonă de la Illington (secolele V-VII e.n.) este considerată de Wells, ca o treabă dificilă (ibidem, p. 30). De remarcat că, la Illington, oasele erau oarecum apărate împotriva activității solului înconjurător, de către urne.

specific triburilor tracice, sau nord tracice? Ipoteza este plauzibilă. Trebuie așteptat rezultatul cercetării antropologice și din alte necropole contemporane. Se pune atunci întrebarea, unde erau înmormîntați adulții. Să fi fost mormintele fără oase — reprezentînd un procent destul de ridicat la Ferigile — morminte de adulți? Și, în acest caz, copiilor le era rezervat, în anume cazuri, un ritual mult mai bogat? Nu este imposibil. Totuși mi se pare improbabil. Ipoteza că avem de-a face cu o necropolă rezervată copiilor este în tot cazul mai plauzibilă și chiar dacă analogiile lipsesc pentru epoca hallstattiană ele există totuși în preistorie, în general (vezi materialul adus de D. Nicolăescu-Plopșor și W. Wolski).

Poate fi de asemenea dedus că mormintele adulților să fi fost mai sărăcicioase în general ca ale copiilor. Și în acest caz cimitirul adulților să fi fost amplasat în altă parte. De totdeauna pierderea unui copil sau adolescent, mai ales cînd era primul urmaș al familiei, a reprezentat un eveniment mai dureros decît moartea unui om matur considerată mai degrabă ca o fatalitate firească. În acest caz de ce să fie de mirare că se puneau în mormînt armele, pe care copilul respectiv ar fi fost hărăzit a le purta și folosi dacă ar fi trăit. Aceste considerații sînt deocamdată doar speculații. Ceremonialul mai sărăcicios la adulți însă nu trebuie să ne surprindă. În primul rînd, așa cum au dovedit-o analizarea elementelor arheologice de rit și ritual, ceremonia principală a înmormîntării se desfășura, la Ferigile, la rug și poate înainte de actul incinerării. Mormîntul propriu-zis era sfîrșitul unor manifestări, desigur ample și variate, și avea de multe ori un caracter simbolic (număr mic de oase calcinate, doar fragmente de inventar ceramic și metalic, extrem de rar vase cu totul întregi, etc.). Putem presupune prin urmare că caracterul simbolic al mormintelor ar fi putut fi mai accentuat la adulți.

În al doilea rînd gropile cu cenușă și fragmente ceramice, etc. din așa numita necropolă plană de la Ferigile, ar putea de asemenea să fie considerate ca fiind mormintele adulților. Această necropolă plană este mult mai întinsă decît suprafața săpată în 1963 și 1964. Ea cuprinde tot centrul actual al satului Ferigile. Cercetările n-au putut fi continuate tocmai din pricina intensei locuiri moderne a zonei respective. Se știe că, o singură excepție (M 11), în necropola plană s-au găsit doar fragmente minuscule de oase calcinate ce nu puteau în nici un caz fi analizate. Cronologic însă necropola plană corespunde fazei II, putînd fi chiar mai recentă decît aceasta. Ori tocmai faza I este aceea, care nu a furnizat nici un mormînt de adult.

Situația ritului și ritualului din grupele tîrzii hallstattiene din subcarpați trezește cu atît mai mult interes cu cît aceste grupe culturale stau la baza dezvoltării culturii geto-dacice clasice. Se știe că, pînă acum, în ciuda unor intense cercetări, mormintele geto-dacilor din perioada clasică sînt încă un mare semn de întrebare. Nu se cunosc decît morminte de șefi. Unde și cum se înmormînta marea masă a luptătorilor nu a putut fi lămurit. Să vedem oare în sărăcirea și caracterul din ce în ce mai simbolic al multor

* A. V u l p e, *Necropola hallstattiană de la Ferigile, Monografie arheologică*, București 1967, p. 75 și urm.

morminte din secolul V î.e.n. premisele unui nou ritual? Ritual în care ideea de mormânt să dispară aproape, ceremonia funerară desfășurându-se în acest caz imediat după moartea respectivului și pînă la arderea (?) lui. Oascele nu mai erau strînse; resturile ospățului rămîneau pe rug. Socotim că această idee va trebui urmărită în viitor și punctul de plecare este zona culturii vechi geto-dace de-a lungul și din preajma arcului carpatic.

O altă problemă care merită a fi examinată, este în ce măsură constatările antropologice pot servi ca argument nou în discutarea celei mai importante chestiuni rămase încă nedeplin rezolvată la Ferigile: succesiunea cronologică a primelor 4 subfaze ale necropolei. Această împărțire pe faze a fost făcută cu ajutorul stratigrafiei orizontale, întemeindu-se pe direcția de dezvoltare a cimitirului. Această putea fi în două sensuri S—N sau N—S. Am argumentat pentru prima posibilitate⁵, a doua izbîndu-se de dificultăți, deocamdată greu de trecut. Succesiunea subfazelor a fost astfel propusă ca I A — I B — II A — II B. Faza a III-a este în orice caz ulterioară acestora, indiferent de ordinea lor. Intervalul de timp în care s-au succedat primele patru subfaze trebuie să fi fost de cca. 100 de ani. Într-un interval atît de scurt evoluția elementelor arheologice a fost relativ mică și nici pînă astăzi, cu toate cercetările efectuate și în alte necropole, problema nu a putut fi definitiv rezolvată.

În această problemă dar, observațiile antropologice aduc, după părerea mea, un argument în favoarea periodizării propuse cu ani în urmă. Dacă necropola este așa cum o prezintă antropologii, un cimitir de copii, atunci, faptul că puținele elemente adulte apar deabia în subfaza II A și se înmulțesc în subfazele II B și mai ales III A și III B, pledează pentru o evoluție de la I A — II B și, mai departe, spre III. Evident argumentul nu este decisiv. Chestiunea rămîne încă deschisă unor noi contribuții. Este totuși interesant de remarcat că atît observațiile antropologice, cît și noi date arheologice⁶, aduc argumente doar în sensul periodizării I A — II B și nu în favoarea unei citiri în sens invers.

⁵ *Ibidem*, p. 80 și urm.

⁶ Mă refer în special la săpăturile de la Tigveni, jud. Argeș, unde, în urma săpării integrale a necropolei, s-a constatat doar prezența fazelor Ferigile II și III, putîndu-se urmări mai bine decît la Ferigile succesiunea lor. Date preliminare la A. Vulpe și Eugenia Popescu în, *Studii și Comunicări*, Pitești, I, 1968, p. 23 și urm.